KRALJICA JELENA – VJERA, KULTURA I OČUVANJE BAŠTINE

Anita Vuletin

SREDNJA ŠKOLA

Razred: drugi (2. razred SŠ)

Nastavna tema: Od barbara do sveučilišta

Nastavna podtema: Kraljica Jelena – čuvarica vjere, kulture i baštine (SŠ KV D.2.3)

Odgojno-obrazovni ishodi:

- učenik će objasniti ulogu kraljice Jelene u hrvatskom srednjovjekovlju te analizirati njezin doprinos vjerskom, društvenom i kulturnom životu hrvatskoga srednjovjekovnog društva
- učenik će analizirati povijesne i arheološke izvore o kraljici Jeleni te razlikovati povijesno potvrđene činjenice od pretpostavki, zaključaka i kasnijih povijesnih tumačenja
- učenik će povezati djelovanje kraljice Jelene s razvojem pismenosti, obrazovanja i kulture te objasniti ulogu benediktinskih samostana u očuvanju i prenošenju vjere, znanja i kulturne baštine u srednjem vijeku
- učenik će vrednovati doprinos kršćanstva, Crkve i benediktinskih zajednica očuvanju i razvoju vjerske i kulturne baštine te povezati tu baštinu s vlastitom odgovornošću za njezino očuvanje, prenošenje i njegovanje.

Metodički pristup: heuristički s elementima stvaralačkoga

Oblici rada: frontalni, pojedinačni, rad u skupinama

Nastavne metode: metoda razgovora, usmeno izlaganje, istraživački rad na tekstu, pisano izražavanje, demonstracija i metoda simboličkoga izražavanja

Nastavna sredstva i pomagala: vjeronaučni udžbenik *Dođi i vidi 2*, bilježnica, projektor, PowerPoint prezentacija, radni materijali za rad u skupinama, kruna izrađena od čvrstog papira.

Vrednovanje: vršnjačko vrednovanje metodom „Pljeskometar".

STRUKTURA I TIJEK SATA

1. **Molitveni početak:**
   Ispovijest vjere Hrvata katolika
   Čvrsto vjerujem u Boga Oca i Sina i Duha Svetoga.
   Životom želim potvrditi svoj krsni savez s Bogom
   i tako obnoviti sveti pradjedovski zavjet
   vjere u Isusa Krista i vjernosti Katoličkoj Crkvi.
   Svoju odluku polažem u Bezgrešno Srce Presvete Bogorodice Marije.
   Najvjernija odvjetnice, na braniku stoj,
   čuvaj našu svetu vjeru i hrvatski dom!

2. **Motivacija:**
   Vjeroučitelj na pametnoj ploči ili projekcijskom platnu prikazuje fotografije dviju kraljevskih kruna i postavlja vjeroučenicima motivacijska pitanja:

- Što uočavate na fotografijama? Prepoznajete li zajedničke elemente na prikazanim predmetima?
- Kome bi, prema vašem mišljenju, ove krune mogle pripadati? Što kruna simbolizira?
- Što je kruna tijekom povijesti predstavljala? Je li kruna samo ukras ili ima je imala neko simbolično značenje?
- Što nam prikaz krune kao simbola vlasti govori o tome tko je mogao biti vladar ili vladarica i koje je odgovornosti imao/imala?
- Kako nazivamo predmete poput krune koji označavaju vlast, dostojanstvo i položaj vladara?
- Možete li se na temelju prethodno stečenog znanja prisjetiti neke žene koja je među hrvatskim srednjovjekovnim vladarima imala značajnu ulogu?

3. **Najava teme:**
   Kruna nije bila samo znak moći, položaja i kraljevske vlasti. Ona je predstavljala i odgovornost prema kraljevstvu, njegovim ljudima, vjeri i kulturi. Zato se od kralja ili kraljice očekivalo da svojom vlašću pridonose dobrobiti zajednice i očuvanju njezinih vrijednosti.
   Hrvatska kraljica Jelena pomoći će nam otkriti kako je jedna srednjovjekovna vladarica shvaćala i ostvarivala svoju ulogu i odgovor-

nost. U okviru podteme „Kraljica Jelena – čuvarica vjere, kulture i baštine" upoznat ćemo njezin život i djelovanje te istražiti njezin doprinos vjerskom, društvenom i kulturnom životu hrvatskog srednjovjekovlja.

Vjeroučitelj na projekcijskom platnu ili pametnoj ploči projicira naslov nastavne podteme, vjeroučenici naslov prepisuju u svoje bilježnice.

4. Izlaganje sadržaja:

Vjeroučitelj uvodi učenike u nastavnu podtemu, ističući važnost kraljice Jelene za hrvatsku povijest.

U srednjem vijeku kralj nije bio jedini član vladarske obitelji koji je imao važnu ulogu u životu kraljevstva. Kraljice nisu nužno imale vlast jednaku kraljevoj, ali su sudjelovale u očuvanju dinastije, povezivanju vladarske obitelji s Crkvom, podupiranju crkava i samostana, skrbi za potrebite te čuvanju uspomene na vladare.

Jedna od najpoznatijih hrvatskih srednjovjekovnih kraljica bila je kraljica Jelena, supruga kralja Mihajla Krešimira II. i majka kralja Stjepana Držislava. Živjela je u 10. stoljeću, u vrijeme oblikovanja i učvršćivanja srednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva.

Jelena je bila povezana sa Solinom, jednim od najvažnijih središta tadašnje hrvatske države. Povijesni izvori povezuju je s crkvama sv. Marije i sv. Stjepana na području današnjega Gospina otoka. Te dvije crkve zasigurno su bile važna vjerska središta, no također su na osobit

Kruna sv. Stjepana stoljećima je bila simbol Ugarskog Kraljevstva, ali i hrvatske državnosti, jer su se njome krunili zajednički hrvatsko-ugarski vladari.

Kruna britanske kraljice Elizabete

način bile povezane s kraljevskom obitelji. Uz liturgijsku ulogu za čitavu kršćansku zajednicu služile su pokapanju vladara kao i čuvanju uspomene na hrvatsku vladarsku dinastiju.

Posebno važan izvor za poznavanje kraljice Jelene jest njezin nadgrobni natpis, čije je ulomke 1898. godine pronašao don Frane Bulić. Natpis je iznimno vrijedan jer donosi podatke o samoj Jeleni, njezinu suprugu i sinu, ali i o tome kako je bila predstavljena kao vladarica.

Uz crkve sv. Marije i sv. Stjepana, povezane s kraljicom Jelenom, vezuje se i redovnička zajednica za koju povijesni izvori ukazuju da su bili benediktinci. Benediktinski samostani u srednjem vijeku bili su mjesta molitve, ali i važna središta pismenosti, obrazovanja, prepisivanja i čuvanja knjiga. Jelenino crkveno pokroviteljstvo spomenute redovničke zajednice stoga možemo povezati i sa širim kulturnim razvojem hrvatskog srednjovjekovlja.

Međutim, o kraljici Jeleni ne znamo sve. Neke podatke potvrđuju natpisi, arheološki nalazi i srednjovjekovni pisani izvori, dok su drugi rezultat kasnijih tumačenja i pretpostavki. Zato ćemo danas pokušati učiniti ono što rade povjesničari: na temelju izvora otkriti što o kraljici Jeleni možemo pouzdano tvrditi, što možemo zaključiti, a što ne možemo dokazati.

Kako bismo upoznali različite strane njezina djelovanja, podijelit ćemo se u četiri istraživačke skupine. Svaka će skupina proučiti određene izvore i pokušati utvrditi što o kraljici Jeleni možemo pouzdano tvrditi, a što na temelju izvora možemo zaključiti.

5. Produbljivanje sadržaja:

Vjeroučitelj dijeli učenike u četiri skupine. Svaka skupina dobiva svoj zadatak i zajednički surađuje u njegovu rješavanju. Nakon rada, skupine predstavljaju svoje zaključke ostalim učenicima.

Upute za rad u skupinama:

Suradničkim istraživačkim radom u skupinama upoznat ćemo kraljicu Jelenu i njezin doprinos vjerskom, društvenom i kulturnom životu hrvatskog srednjovjekovlja. Istražujući izvore, razlikovat ćemo ono što možemo pouzdano tvrditi od onoga što možemo zaključiti ili pretpostaviti.

Prije početka rada odaberite koordinatora koji će usmjeravati rad i paziti da svi sudjeluju. Podijelite i ostale uloge: čitač čita tekst, istraživači izdvajaju važne podatke, zapisničar bilježi odgovore, a predstavnik iznosi rezultate.

Pažljivo proučite dobiveni izvor i tekst te riješite zadatke. Izdvojite tri važne spoznaje, odgovore potkrijepite podatcima iz izvora i na kraju oblikujte zajednički zaključak.

PRVA SKUPINA – „KAMEN KOJI GOVORI"

Istraživačko pitanje: Što nam Jelenin epitaf otkriva o kraljici?

Izvor 1 – Tekst epitafa (teksta nadgrobnog spomenika) kraljice Jelene

„U ovom grobu počiva slavna Jelena. Ona je bila žena kralja Mihajla, a majka kralja Stjepana, i vladala je kraljevstvom. (…) Za života majkom kraljevstva postade i majkom sirota i zaštitnicom udovica."

Izvor 2 – Fotografija epitafa kraljice Jelene

Izvor: Virtualni muzej grada Solina

Popratni tekst

Jelenin nadgrobni natpis jedan je od najvažnijih izvora za hrvatsku povijest 10. stoljeća. Don Frane Bulić pronašao je njegove ulomke 1898. godine i sastavio natpis od 90 pronađenih dijelova. Natpis je važan jer povezuje Jelenu s kraljem Mihajlom Krešimirom II. i kraljem Stjepanom Držislavom te nam daje uvid u način na koji je shvaćana njezina uloga u Kraljevstvu.

Zadatci

Promotrite fotografiju ulomaka epitafa kraljice Jelene i pročitajte priložene tekstove. Nakon toga:

- Izdvojite tri podatka koja epitaf izravno govori o Jeleni.
- Objasnite izraze: „majka kraljevstva" i „majka sirota i zaštitnica udovica".
- Odredite što možemo tvrditi, a što je naše tumačenje:
- Jelena je bila supruga kralja.
- Jelena je bila majka kralja.
- Jelena je pomagala siročadi i udovicama.
- Jelena je samostalno upravljala svim poslovima Kraljevstva.
- Zajednički zaključak

  Dovršite:

  Na temelju epitafa kraljicu Jelenu možemo opisati kao _____, _____ i _____ jer...

DRUGA SKUPINA – KRALJICA KOJA GRADI CRKVE I ČUVA SJEĆANJE

Istraživačko pitanje: Što nam Jelenine crkve govore o vjeri i kraljevskoj vlasti?

Izvori

Toma Arhiđakon navodi da je kraljica Jelena sagradila i obdarila crkve sv. Stjepana i sv. Marije u Solinu. Crkva sv. Marije bila je povezana s Jeleninim ukopom, dok je crkva sv. Stjepana bila povezana s grobovima hrvatskih kraljeva i kraljica.

Gradnja i darivanje crkava u srednjem vijeku nisu imali samo vjersko značenje. Povezivali su vladarsku obitelj s Crkvom, čuvali uspomenu na preminule vladare i predstavljali kraljevsku vlast kao kršćansku i zaštitničku.

Zadatci

- Izdvojite tri uloge koje su Jelenine crkve imale za Hrvatsko Kraljevstvo.
- Objasnite kako se u Jeleninu djelovanju povezuju: VJERA – KRALJEVSKA OBITELJ – SJEĆANJE NA VLADARE

- Odredite što možemo tvrditi, a što je zaključak:
  - Jelena je podizala i darivala crkve.
  - Crkve su bile povezane s kraljevskom obitelji.
  - Jelena je gradila crkve isključivo radi povećanja vlastite političke moći.
  - Jelenine zadužbine pridonosile su čuvanju uspomene na hrvatske vladare.
  - Zajednički zaključak

Kao Jelenini savjetnici dovršite:

„Vaše Veličanstvo, podizanje i darivanje ovih crkava važno je za kraljevstvo jer…"

U odgovoru povežite vjeru, zajednicu i očuvanje sjećanja.

TREĆA SKUPINA – BENEDIKTINCI: ČUVARI VJERE, ZNANJA I KULTURE

Istraživačko pitanje: Možemo li kraljicu Jelenu povezati s razvojem pismenosti?

Izvor

Benediktinski samostani bili su u srednjem vijeku važna središta pismenosti, obrazovanja, prepisivanja knjiga i književnog rada. Benediktinci su uz molitvu i rad njegovali obrazovanje i intelektualnu djelatnost te su imali važnu ulogu u očuvanju i prenošenju znanja i kulture.

U Solinu su bili povezani s crkvama koje je podigla i obdarila kraljica Jelena. Ipak, nemamo izvor koji potvrđuje da je Jelena osobno osnovala školu. Opravdano je reći da je podupiranjem crkvenih ustanova pridonijela stvaranju uvjeta u kojima su se mogli razvijati pismenost, obrazovanje i kultura.

Zadatci

- Izdvojite tri područja kojima su benediktinci pridonosili srednjovjekovnom društvu.
- Objasnite lanac povezanosti: JELENA – CRKVENE USTANOVE – BENEDIKTINCI – _____ (posljednji pojam vi predložite).
- Odredite što možemo tvrditi, a što ne možemo dokazati:
  - Benediktinci su čuvali i prepisivali knjige.

- Benediktinski samostani pridonosili su obrazovanju.
- Jelena je osobno poučavala učenike.
- Jelenina potpora crkvenim ustanovama mogla je stvarati uvjete za razvoj pismenosti i kulture.

➤ Zajednički zaključak

Odgovorite u jednoj ili dvije rečenice:

Kakva je bila Jelenina uloga u razvoju kulture i pismenosti, a što joj ne možemo pripisati bez povijesnih dokaza?

ČETRVRTA SKUPINA – TRAGOVIMA KRALJICE JELENE

Istraživačko pitanje: Kako povjesničari rekonstruiraju Jelenin život?

Izvori

Izvor 1 – arheološki nalaz

Don Frane Bulić pronašao je 1898. godine ostatke Jelenina sarkofaga. Nadgrobni natpis sastavio je od 90 ulomaka.

Izvor 2 – epitaf

Natpis spominje kraljicu Jelenu, njezina supruga Mihajla i sina Stjepana te je zato važan za poznavanje hrvatske vladarske dinastije.

Izvor 3 – Toma Arhiđakon

Toma Arhiđakon zapisao je da je Jelena sagradila i obdarila crkve sv. Marije i sv. Stjepana.

Izvor 4 – tumačenje povjesničara

Don Frane Bulić i Ferdo Šišić nisu jednako protumačili datume navedene na epitafu. Razlikovali su se u određivanju datuma Jelenine smrti i pokopa.

Zadatci

➤ Za svaki izvor odredite što iz njega možemo saznati o Jeleni.

➤ Poredajte izvore prema vrsti: ARHEOLOŠKI IZVOR – PISANI IZVOR – KASNIJI POVIJESNI ZAPIS – POVJESNIČARSKO TUMAČENJE

➤ Odredite što možemo tvrditi, a što ne možemo tvrditi sa sigurnošću:
- Pronađen je Jelenin nadgrobni natpis.
- Epitaf spominje njezina supruga i sina.

- Povjesničari jednako tumače sve podatke iz epitafa.
- Svi detalji Jelenina života danas su poznati.

➤ Zajednički zaključak

Dovršite:

Povijest kraljice Jelene upoznajemo pomoću _____, _____ i _____, ali povjesničari moraju biti oprezni jer...

6. Iznošenje rezultata rada:

Predstavnici skupine iznosi rezultate rada:

➤ tri spoznaje
➤ jedan primjer različitog tumačenja izvora
➤ zaključak skupine.

Učenici iznose svoje rezultate rada i razmišljanja, međusobno se nadopunjavaju, a vjeroučitelj po potrebi daje dodatna objašnjenja.

Vršnjačko vrednovanje – „Pljeskometar"

Nakon predstavljanja rezultata rada provodi se kratko vršnjačko vrednovanje metodom „Pljeskometar".

Nakon izlaganja svake skupine ostale skupine kratko se dogovaraju i jačinom pljeska vrednuju njezin rad i predstavljanje rezultata:

- tihi pljesak – zadatak je djelomično uspješno ostvaren
- srednje jak pljesak – zadatak je uspješno ostvaren
- snažan pljesak – zadatak je vrlo uspješno ostvaren.

Pri vrednovanju učenici uzimaju u obzir jasnoću izlaganja, izdvajanje važnih spoznaja i utemeljenost zaključaka na izvorima.

Vjeroučitelj nakon svakog vrednovanja može pozvati jednu skupinu da u jednoj rečenici obrazloži svoj pljesak, navodeći što je u izlaganju bilo posebno uspješno ili što bi se moglo poboljšati.

7. Sinteza:

Kraljica Jelena bila je važna srednjovjekovna vladarica koja je podizanjem i obdarivanjem crkava pridonijela razvoju kraljevskoga, vjerskog i kulturnog života. Njezina povezanost sa solinskim crkvama i benediktinskom tradicijom povezuje je s očuvanjem kraljevske memorije te širim razvojem pismenosti, obrazovanja i kulture.

Kao što je kraljica Jelena svojim djelovanjem pridonijela očuvanju vjerske, kraljevske i kulturne baštine, tako smo i danas odgovorni za očuvanje i prenošenje kulturne baštine budućim generacijama.

8. Aktualizacija:

Simbolička aktivnost: „Po uzoru na kraljicu Jelenu…"

Vjeroučitelj donosi krunu izrađenu od čvrstog papira kao simbol vladarske odgovornosti.

Svaka skupina kratko se dogovara što bi, po uzoru na kraljicu Jelenu, učinila za ljude, zajednicu i očuvanje baštine.

Predstavnik skupine stavlja krunu i u ime svih dovršava rečenicu:

„Po uzoru na kraljicu Jelenu, mi bismo…"

Nakon odgovora predaje krunu sljedećoj skupini.

Vjeroučitelj zaključuje da smo i mi odgovorni čuvati, njegovati i prenositi vrijednosti i baštinu koja nam je povjerena.

Primjer izrade jednostavne krune možete pronaći na poveznici kojoj možete pristupiti putem QR koda:

9. Molitveni završetak:

Gospodine,

hvala Ti za ljude koji su svojim životom, vjerom i djelima ostavili trag u povijesti.

Pomozi nam da svojim znanjem, dobrotom i djelima budemo, poput kraljice Jelene, na dobro drugima!

Daj nam mudrosti da čuvamo vjeru i baštinu koju smo primili te hrabrosti da činimo dobro za one koji dolaze nakon nas! Amen.